

Қазақ-орыс әдебиеттерінің контактілік-генетикалық байланыстары
(«Дружба народов» журналының материалдары бойынша)

«Дружба народов» 1939 жылдан альманах ретінде, 1955 жылдан әдеби-көркем және қоғамдық-саяси журнал ретінде жарық көріні келеді. М. Горький анықтамасы бойынша журналдың мақсаты - КСРО ұлттық әдебиеттерінің жетістіктерін насихаттау, көпшілікке таныту. Журнал тарихына қарастырғанда, альманах алғашқы 10 жылда жылына 2-3, кей жылдары 1 данасы ғана шығатын отырған. 1949 жылдан алты кітаптан шығып, 1955 жылдан бастап айына бір рет жарық көретін болады. Альманах редакциясы КСРО республикаларының, әймеқтарының жазушылар одағымен тығыз байланысты орнатып, КСРО-ның барлық халықтарының тілдерінен әдеби шығармаларды аударып беріп отырды.

Альманах шығатын тұрған он бес жыл ішінде жауапты және бас редакторлық қызметтерді Г. Ржанов, П. Павленко, А. Девя, Ш. Сусларев, В. Гольцев атқарды. 1955-59 жылдары енді ай сайыны «Дружба народов» журналының редакторлары Б. Лавренев, А. Сурков, В. Смирнов, А. Салахов и болды. Журналдың түпталуы кезеңі деп журнал тарихына қарастырғанда, Журналдың түпталуы (Г.А. Мизин) 1966-90 жылдары, яғни журналды С. Баруздин басқарған кезді атайды. 1990-92 жылдары бас редактор - А. Руденко-Дениска, 1993-95 жылдары - В. Писенх, 1996 жылдан бері - А. Эбанюк.

«Дружба народов» журналының қазақ әдебиетін кеңес одағы оқырмандарына танытудағы, насихаттаудағы ролі зор болды. Мәселен журналдың XX ғасырдың соңғы пирегіндегі ұлттық қарастырақ қазақ әдебиетіне дәуір көңіл бөлінедігін саптарды. Бұл кезеңде журнал редакциясының алқасында қазақ жазушылары О. Әлижанов (19 - 19.), Р. Сәйітбеков (19 - 19.) қызмет атқарды. Журналдың жетекші жарың ирола болғандықтан Ә. Нұрпейісов,

Ә. Кекілбаев, Ә. Тарзи, Д. Исабақов, М. Мизин, Т. Әлімбаев, О. Боксер т.б. жазушылардың әңгімесі, поэмасы, романдары жарияланды.

Журналда поэзияға да дәуір орын берілді. К. Мырғалиев, С. Мәуленов, К. Салықов, М. Әйтхожина, Ж. Молдағалиев, Ф. Оңғарсынова, О. Сұлбейенов, Ш. Сариев, М. Микалғас, М. Жұмабаевтың өлеңдері орыс тілінде аударылып жарық көрді. 1987 жылдан бастап елдегі қайта құрудың ықпалымен журнал беттерінде тоталитарлық жүйені сығана алатын шығармалар жарық көрді, мәселен А. Рыбаковтың «Дети Арбата» романын және т.б. кеңес одағы құрамындағы ресубликалардың репрессияға ұшыраған азаматтарының шығармалары жарық көрді. Осы кезде 1988 жылдың № 12 санында М. Жұмабаевтың жарияланған төрт өлеңін орыс тіліне аударған А. Парицков. Жарияланған алты сөз жазған Ә. Әліжанов. Сонымен Қазақстанның халық комитетінің бірінші хатшысы Д. Қолшария жазған хаты берілген. Хат авторы ақынның трагедиялық тағдыры туралы және ақынның шығармашылығын оның азаматтық поэзиясына қарап бағалау қате екендігін жазады.

Журналда түрлі тілдердегі ұзақ деген шығармалар аударылып беріліп отырады болғандықтан, журналдың «Художественный период» атты кезеңі бір дүбімен қорқып аударма мәселесіне арналды. Осы рубрикада Ә. Нұрпейісовтың аударма мәселесі жөнінде оны жариялағанды. О. Нұрпейісовтың шығармаларын орыс тіліне алатын қатары прозагер Ю. Казық, А. Ким аударғаны белгілі. Аудармаларының сәтті шығуына жауаптының мен өзінің етілділікпен аударғандықтан да таңты. Екіншіден, үлкен шығармалық таңына олармен айыр түпті жылдар быны келісім жүргізіп, ақыр соңында бекіті жазады кейін көндірді. Аударманы шығармашылық ақ деп қарайтын өз жазушы Ю. Казық өз пікірін білдіріп, жекелеген тарауларына сын айтты.

адамдар көптірін, әуелі қайта көшіріп шығуын жазушыдан үлкен стқан келері де болған. Алайда автор өз шығармаларында өмір ішындығын ұлттық специфика тұрғысынан қорғап, ақиқатқа аудармашыларының де қозғалып жеткен. Бұған қуә оңдаған, тіпті жүзлеген хаттар. Екі шығармашылық тұлға арасындағы бұл байланыс түрлі өзара танысу, қала бері ұлт аралық шығармашылық форманың пайдалы деуі болды. Мұндағы әдебиеттің ұлттық мәнін деп тілді ғана емес, көркем образдар жүйесін, өзінің жазушының түсінікті мәзмұнын білесек, дәл қызығушылық туларын отарған ұлттық ренкіні айту керек. Байланыс негізі болып отырған себептер жазушы мен аудармашы арасындағы шікірталастарға да арқау болды. Мәселен, Ю. Казық Ә. Нұрпейісовке бір хатында кей ақылдарының қойылатын не болғанын өзі ақылдарына сөйлейтінін ұлттық, ішындығына жауаптады деп қылауыды. Автор болса қалыптасқан тарихи жағдайларға байланысты әлсіздіктің деңгейіне қарамастан жеткен көпшіліктің өз өзінен қалай тұтқанын айтады. Себебі дәла перзенттерің адамдық болғандық байланына қарап емес, сөзіне қарай бағалайтын болған. Мұндай аңыз-аңыз ойы XIX ғасырдан қорексіз орыс ғалымы В.В. Радлов (1885) та айтқан еді. Ол қара-мығалар мен қазақ-мығалар өзге сүреткекес танылардан айырмашылығы бойынша деп, бұл туралы: «всегда говорит белое, не останавливаясь, и не запинаясь. Излагая свои мысли точно и ясно, он умеет придавать своей речи известную долю изящества и даже в самом обыкновенном разговоре при построении фраз и слововоду у него является часто ясно ритмический размер, так что предложение слушает друз за друзом в виде стихов и куплетов и производит впечатление стихотворения». Ғалым халық поэзиясының ырғақты, ішпендігін, бағалы, оған әлсіздігі мен жоғары өнер деп қарастырды. Себебі, оның пікірінше, бұл ығыз дамуын шығару пегіне жеткен тіл. Сонымен қатар олардың және көпшілі халықтарының дүниетанымындағы айырмашылықтарды ескерді.

В.В. Радлов сөзіндей О. Нұрпейісовтің де аудармалы көтерген мәселелерді халықтар дүниетанымындағы айырмашылықтармен

інепін, түсіндіреді. Осылайша «аударманы» тек сыртқы ішынды қорексіздігі емес, яғни тілдік қабыланың өз ірүні ғана емес, тілді мәзмұндық берілуін қалайғанды. Бұл жердегі ұлттық ақынның өміс тілдегі ренішпенасында етсіздікпен мынап сақталуы қажеттіі тұрғында. Себебі бұға әрекет арғында әдебиет өзінің рухани байлықтар алмаулары бір әдебиеттің жетістіктерінің өкінішісіне сол қалында жеткізу мәселесі тұрды.

Ә. Нұрпейісов пен Ю. Казық арасындағы шығармашылық байланыс түрлі сөз жекімі қабыланып байланыс деп атауға болады. Екеуінің де бір-бірінен алаған, бір-біріне бергені көп. Екеуінің де бұл жұмыс ішындылық мектепке айналды. Бұл байланыс ірлі шығармашылық дерек келтірсе, бірақ Ю.Казық: «Әрине өз келісіміміз қиын болды, бірақ қиын өмірдің де өз қымытырақ болмайды мі?» деп ескерту жасады. Автор өз өзіне «занамай қалаған кітабына түсету енгілету шығармаларына оған қиналды. Ойға қалады, бірінше құр қолында, ақыры Түзеді мен Қазақстан ішындығын қабылдауы арқылы берілген са бір жарқын, лярмалық сипатты жаңы шығарды. Суреткердің жазу үстіндегі психологиялық ахуалын автордың өз сөзімен берсе: «Не знаю, сколько минуло времени, как вдруг мне в голову пришла такая-то шальная фраза, затем друзга, третья... Я вскочил, сел за стол, быстро написал фразу, откудо-то всплывшая, отпущая однако, с душе своей саутное приближение чего-то еще не осознанного, не осмысленного в полной мере. Мне кажется, что писал я под чью-то диктовку, писал два или три часа подряд, все еще не зная, что это будет, и чем все это кончится. Вдруг стук в дверь - Юрий Павлович зовет заправлять. Я не пошел. Я работал два дня, не выходя на улицу, и не стал, пока не закончила болатью я слово, которое назвал для себя «луч слова в генином царстве» - дейді. Осындай терек голданыстарға апарғап, шыбып шықпаған, сәтті бастауларға түрткі болған жазушылар арасындағы байланыстың шыншама рухани тереңдігін айта кету керек. Шығармашылық шеберлікті қалай шығару керек, тіпті жауаптан шығарманың қай жерде жарияланғанын адрас болады деп те ақылданып отырған. Жазушы мен аудармашының (1963-

1979жж.) хаттары сол кезеңнен, сол кезеңнің әдеби атмосферасынан, қос жаушының жеке тағдырымен мақабар берді. Қазіргі кезеңде кей саншылар кезеңе қазақ әдебиетіндегі аудармаға кезеңнен, «отандар үшін істелген жұмыс» деп айлар тағып жүр. Қай кезеңде болмасын бір еңбекке немқұрайды қараған, санасынан бұрын сызына мән бергендер болды. Алайда қай кезеңде болмасын аударма үлкен еңбек. Ол үлкен құрбандықты, шабытты талай етеді. Ю.Казиков үшін аударма сөз өнері. Ол әр сөзбен мұқият жұмыс істеді, мәтіннен қателіктер тауып алып түзетін, редакторлардың, корректорлардың өз жұмысына немқұрайды, жауапкершіліксіз қарағына алушыны, артынан, түзетуді талап етіп отырды. Бірақ: «В «Просторе» я написал много строк, и мне даже стыдно стало. Я очень тужил, что не дали мне на корректуру верстку, это никак не годится. Телеграфией немедляю, чтобы немедленно выслали верстку из «Дружбы» - десе, бірақ «... мне нужно вовремя сверять текст по оригиналу. Ты знаешь я хаттары не люблю, там так и скажи в издательстве» - деп жазады.

Бірақ, кезеңге өз кезегінің мей аудармашыны рухани жақын етеді. Ю. Казиковтың қарама-қайшылыққа төлеуі мінсіз, оның шығармалық тұлғасы туралы С. Нұрсейісов социалықты үлкен құрметпен еске алады. 1986 жылы «Дружба народов» журналында жарық көрген «Дорогой Юрий...» атты мақаласында С. Нұрсейісов былай дейді: «В нем, как ни в ком другом, оживались чертовщинная доброта и непостижимые умы хитрости, мгновенно переходящие в резкость. Он мог широко без оглядки открыт, сказать тебе любовь, заботу, внимание, но мог иногда и несчастно, быть мелочным и неуважительным. Любя его как человека, в общем-то, доброго и заботливого, восхищаясь его уникальным талантом, я знавал его всяким и случалось, решительно отказывался его понимать» - дейді. Ю. Казиков жекелеген еңбектерімен, көзге негізгі болсын жұмыстарымен емес, дәл жұмысқа ұнаған үлкен мән берсе: «« у тебя в тексте ни малейшей крупной ошибки: из трубы валит светлой дым, а ты знаешь, зимой в морозный день дым бывает жидкий и светлый» - дейді. Аудармашы авторына тек қателерін теріп ғана емес, байлығы бағылаулар да беріп

отырады: «У тебя там есть места просто прекрасные» - мінсіз Бама-на о предках и об истории казахов. Это здорово». Бұл бағылаулар сартты емес, аудармашының аударма мәніне терең енгізіп шынайы естелігінен көрсетеді: «Непривычно и чудно слышась бланк мне мир казахом, их жизнь и их обычаи, но каждый день я слыла и слова как бы уходя в тулу, в 1914 год, на берет моря, я рыбаком и бланк слыкался с ними, и скоро все они стали мне как давние знакомые, и мне было весело работать». Аудармаға бүкіл жап-тапмен беріле жұмыс істеген Ю. Казиков еңбегінің елестігі сол, басқа Багас Евровы тілдеріне осы мәтіннен аударылды.

2002 жылы С. Нұрсейісов Басөзгерт қазақ ПЕН клубы Ю. Казиковтың 75 жылдық мерейтойына арнап жазушының еңбегіменер жинағы шығарды.

«Дружба народов» журналына қайта оралсақ, журналының маңызы бір рубрикасы библиография деп аталады. Ол одақ оқырмандарын жаңа дүниелермен таныстырып отырады. Қазақ әдебиеті бұл рубрикадан да үлкен қонақ болды. Мәселен, 1977 жылдың №5 санында В. Владимиров М. Каратаевты «В семье единой» кітабына рецензиясын жариялады. Ол көрнекті ғалым әдебиеттанушы М. Каратаевтың әдебиеттің күрделі әрі жауынты жаңырағын бір әдебиет сын жағрына өз шығармашылығына өзек етуі екінің дәрінін арасы екендігін дәлелдейді: «Даже в темных издании традиционных, применявшихся от стремился найти свой, можно сказать, казахавский рисунок, художественную манеру М. Каратаева трудно спутать с чуждой другой, поскольку ее отличает не только личная «причастность» к большинству из исследуемых им фактов, явлений и процессов современной литературы Казахстана но и умение высветлить перед читателем новые, неведомые ранее участки, точно определить суть пересечений литературы творчестве, наметить о преемственности творческих поколений» - деп саншының аңғарды ерекшелігін атап көрсетеді. Ол шығармашының Қазақстанмен, қазақ әдебиетімен байланыстарын Н. Аюов, И. Шуков, Д. Снеггин, А. Ирагин, Е. Литвинова, З. Ксарица, Н. Роженский, К. Алтай-

кий, П. Косово және көптеген басқа орыс әдебиеттанушыларына М. Каратаев «Тема неоснованная, неуважительная, шедевр», «Побратимы», «На все время с Казахстаном» деген мақалаларын арнаған еді. Рецензия авторы М.М. Пригожиннің 1909 жылы қазақ дауасы арнап, осы санараның қорығандысы ретінде «Черный араб» шығармасын жазғандығын, осы шығарманы қазақ зерттеушілері әлі өз деңгейінде бағаламай жүргендігін, осы мәлімет және кітапта келтірілген, пән мәнінен көрсеткіш-жаңырағы орыс-қазақ әдебиет қатынастары туралы оқырмандар толық ақпарат берсе деп ескіріп айтты. Алайда М. Каратаевтың бұл кітабы сол кезеңдегі әдеби процесстің заңдылықтары мен тенденцияларын, өзекті мәселелерін талдауға арналған әр жылдары жазылған мақалаларының антологиясы ретінде ұсынылып, тікелей орыс қазақ әдеби байланыстарына арналмағандықтан да мұндай мәліметтердің еңбегі заңды екендігін рецензия авторы ұмыт қалдырған.

Библиография рубрикасына қайта оралсақ, 1981 жылдың №9 санында И. Денисова «Снова - железная броня» атты Ф. Оңғарсынованың «Полудневный жар» кітабына рецензиясын жариялады. Рецензия авторы Ф. Оңғарсынованың шығармашылығына жақын баға берді. Оған «құрылым» кітаптардан бөлек, сыртқы композициясымен берілген орыс тіліне бір ғана аудармашының (Г. Фроловская) аударуы арқылы сақталған. Жанақтың көркемдік құрылымы, өлеңдердің өзіндік интонациясы, ақынның жаңырақ, формалық ізденістері, элементі қатынасы жапайы ерекшелігін көрсетеді. Әсіресе, «Алмас қылыш» поэмасының күрделі формасына, мәтіндік мәдениетіне айрықша назар аударып, поэмалық Махамбет пен диалогтің бүкіл жинаққа мақтанып беріп тұрғандығын; ойналдарымен бірге дүкен құрып, поэтикалық диалог жазуында жазу - Маяковский, Есенин, Баргитский, Цветаева, Вознесенскийде бар дәстүр. Ф. Оңғарсынованың «Алмас қылыш» ұлы Махамбеттің өмірен жарыса түсетін көрініс, оқырманға жап сарын ақтарып салды. Қорғап айтып, И. Денисова поэмаға қалың оқырманды маңызды құбылыс деп баға берді.

1986 жылдың №1 санында Ф. Оңғарсынованың «Алмасный клинок» кітабына рецензия жарияланды. Елдігі автор Светлана Алиева.

Қос рецензия авторларының ойларының тоғысатын жері Ф. Оңғарсынованың шығармашылығының ұлттық реніс турасында И. Денисова: «Именно, что многонациональной советской истории казахское начало соотносится ассоциативно со степью. У Френцы Унгарской слово «степь», пожалуй не часто встречается. Однако именно «степь» - раскованное, свободное, свежее и дерзкое начало постоянно в ее лирике и является фундаментом» - десе. Светлана: «...указываясь корневые, изначальные, от истоков культуры «народившийся огонь блещет на уху зарю», «степь казана глядит - ладонка коньяком», «дворятя - пест, дохматый и невзрачный, лежит как нарв, барашко козыть рывает...» - деп, мысалдармен көрсетеді.

Қазақ әдебиетіне жазылған рецензиялардың көбінде қазақ әдебиетіндегі көркемдік дәрежелі көпшілік тұлғалары әдебиеттің өзінің өспірісіне қатысты даму заңдылығы ретінде емес құбылыс деп қабылдап орып алған.

Жалпы орыс зерттеушілері қазақ әдебиеті бағынауда рецензия дәрежесін асып, объективті, уақыт бағалауларға да барды. Бұған дәлел журналының 1982 жылғы №8 санындағы Г. Ломидзе Е. Мусуренов жайлы «Мастер» атты мақаласы. Бұл мақалада Г.Мусуренов шығармаларының хронологиялық тәртіпін тәркілемей, жалпы суреткердің шеберлігін сөз етеді. Г. Мусуреновтың драматургиясына бармай, тек прозалық шығармаларына ғана назар аударып, шығармалық концепциясының көркемдік ерекшелігін айқындауда қазақ сыншыларының ішкілеріне сүйенеді.

